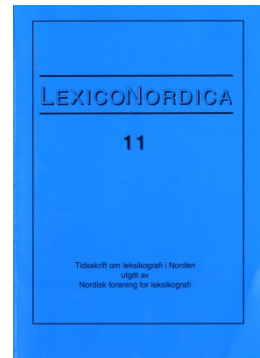

LexicoNordica

Titel: En kort oversigt over islandsk↔tysk leksikografi
Forfatter: Erla Hallsteinsdóttir
Kilde: LexicoNordica 11, 2004, s. 51-65
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

En kort oversigt over islandsk↔tysk leksikografi

Bilingual German ↔ Icelandic dictionaries have been produced since 1886. In this paper I will give a short description of the existing German ↔ Icelandic dictionaries concentrating on the question: Who writes why what kind of dictionaries when and for what user groups? This question will be answered in a cultural and historical context of the author's life and work and the status of German ↔ Icelandic lexicography.

1. Indledning og metodik

I denne korte oversigt over almensproglige bilingvale ordbøger med islandsk og tysk som sprog beskriver jeg udviklingen af tysk ↔ islandsk leksikografi ud fra et kulturhistorisk præget synspunkt, dvs. beskrivelsen af ordbøgerne foretages med hensyn til spørgsmålet: *Hvem skriver hvornår og hvorfor hvilke ordbøger for hvilke brugere?* Når det anses for at være af betydning for ordbøgernes forhold inddrager jeg personlig information om forfatterne og forklarer såvel den finansielle som den politiske situation ordbøgernes indhold og udgave præges af. Oversigten begynder med en kronologisk beskrivelse af 2 tysk-islandske glosarier, de 2 udgivne tysk-islandske ordbøger og det ene tysk-islandske manuskript, så kommer de 4 udgivne islandsk-tyske ordbøger og det ene islandsk-tyske manuskript og til sidst fortæller jeg kort om de to små bidirektionale tysk-islandske/islandsk-tyske ordbøger der har været udgivet.

2. Tysk-islandske ordbøger

2.1. Tysk-islandsk glossar i Steingrímur Thorsteinssons "Tysk læsebog"

Steingrímur Thorsteinsson (1831–1913) læste latin, græsk, historie og nordisk ved Københavns Universitet. Tilbage i Island blev han lærer og senere rektor ved Latinskolen i Reykjavík. Steingrímur Thorsteinsson var allerede i levende live en af de store, berømte islandske nationaldigtere i 18. tallet. Han skrev romantisk-nationalistiske digte og oversatte

bl.a. *1001 nat* og værker af Shakespeare, H. C. Andersen og Henrich Heine.

Efter allerede at have udgivet en lærebog i dansk udgav Steingrímur Thorsteinsson for egen regning i 1886 en læsebog i tysk med en kort beskrivelse af den tyske grammatik og et tysk-islandsk glossar (Thorsteinsson 1886). Formålet med bøgerne er at skabe et grundviden i vedkommende sprog og bogen skal hovedsagelig bruges ved undervisning til forberedelse for Latinskolen. Glossaret er skrevet på grundlaget af Daniel Sanders "*Wörterbuch der deutschen Sprache*" fra 1876. Glossaret er ordnet alfabetisk og udgør 125 sider i bogen.

2.2. Tysk-islandsk glossar i Jón Ófeigssons "*Lærebog i tysk*"

Jón Ófeigsson (1881–1938) læste tysk, engelsk og fransk ved Københavns Universitet hvor han blev cand. mag. i 1908. Fra 1908 arbejdede han som lærer i tysk og dansk i Island. Han udgav bl.a. lærebøger og ordbøger for dansk og tysk og var medarbejder ved Sigfús Blöndals store islandske ordbog med danske forklaringer der udkom i 1920–1922. Jón Ófeigssons *Kennslubók í þýsku* (Lærebog i tysk) udkom i 1906 (Ófeigsson 1906). Den indeholder et tysk-islandsk glossar hvori ordene står i den rækkefølge de forekommer i lærebogen.

Ved behov for ordbøger ud over disse to tysk-islandske glosarier, dvs. ud over forståelse af tekster i lærebøgerne, måtte islandske brugere anvende tysk-danske ordbøger til at læse tyske tekster, hvad der medførte den ulempe at skulle ad en omvej over en dansk-islandsk ordbog til at finde islandske ækvivalenter.

2.3. Tysk-islandsk ordbog efter Jón Ófeigsson

Jón Ófeigsson påbegyndte arbejdet ved en tysk-islandsk ordbog med et legat fra det islandske Alting lidt efter århundredeskiftet 1900. I 1911 afleverede han en prøveark af ordbogen på 4 sider (det Kongelige Biblioteks eksemplar af denne prøveark er desværre gået tabt). Legatet rakte ikke til at færdiggøre ordbogen og arbejdet med ordbogen stoppede fra 1917 til 1932. I dette tidsrum (1917–1924) arbejdede Jón Ófeigsson med den store islandske ordbog efter Sigfús Blöndal som hovedansvarlig for redaktionen i Island ved siden af sit arbejde som lærer. Yderligere udgav han i 1922 en dansk-islandsk ordbog sammen med Jóhannes Sigfússon. I 1932 fik han igen tildelt et legat fra Altinget til at færdiggøre den tysk-islandske ordbog der så udkom i 1935. Bogen har ca. 60.000

opslagsord og i Knútur Arngrímssons anmeldelse af bogen i Skírnir 1935 får bogen en meget god anmeldelse som et storartet videnskabelig og litterær præstation (sml. Arngrímsson 1936:231).

Bogens målgruppe er elever, studerende og forretningsfolk. Opslagsordene stammer hovedsagelig fra det daværende almindelige nutidige sprogbrug og bogen indeholder yderligere et bredt udvalg af ord-sprog og talemåder med tilsvarende islandske ækvivalenter (se Arngrímsson 1936, 233–234). Knútur Arngrímsson anser bl.a. den løsning Jón Ófeigsson vælger i forbindelse med ikke-tyske opslagsord (dvs. fremmedord) som en stor fordel ved bogen. Disse ord får efter grammatiske angivelser en angivelse af de tyske synonymmer i parenteser hvorved der så er mulighed at vise hvilke betydninger polysemer har, sml. opslagsordet *Abakus*:

Abakus k., -, -: (Rechenbrett) reikniborð; (Deckplatte) plata yfir súluhöfði.

Abderít k., -en, -en: (Schildbürger) auli, aulabárður. ☞ **Abderítismus** k., -: (Alberheit) aulaskapur.

Abduzieren áhs.: (abführen, wegziehen) leiða burt, nema burt.

Aktuell lo: (gegenwärtig) sem stendur, nú; **e-e a-e Frage**, mikið áhugamál í svipinn.

Det drejer sig om de opslagsord, der på dette tidspunkt i Tyskland (det tyske rige) ikke accepteredes som en del af den fastsatte sprognorm – hvor der var en politisk sprogstyring i retningen af det oprindelige ”ægte” tyske sprog med sprogrensning hvor fremmedord skulle fjernes. Forfatteren har altså ikke ladet sig lede af de daværende politiske og formodentligt også videnskabelige retningslinjer. Han er gået ud fra de islandsktalende brugeres behov for et adækvat hjælpemiddel til ligeså at kunne forstå dels ældre tyske tekster og dels tekster fra andre tysktalende områder. Bogen er atter blevet udgivet mere eller mindre uforandret i 1953, 1982 og 1994. Udgaven fra 1994 er delvist revideret og har 68.000 opslagsord. Ordbogen er stadigvæk den eneste store tysk-islandske ordbog der findes og har islandsktalende brugere som målgruppe.

Ud fra et kulturhistorisk synspunkt er det et interessant faktum at Daniel Sanders tyske ordbøger danner grundlaget for såvel begge glos-sarar som Jón Ófeigssons ordbog. Daniel Sanders ordbøger er – i mod-sætning til den meget teoretiske store tyske ordbog efter brødrene Grimm – skrevet i oplysningens ånde på en forståelig og forklarende måde med hensyn til almindelige gennemsnitsbrugeres behov. Stein-grímur Thorsteinsson var en af Islands berømte romantisk-nationalis-tiske digtere. Men alligevel kan man konstatere at oplysningens hold-

ning og ideologi, dvs. at oplyse og uddanne det islandske folk, spiller en stor rolle i hans undervisningsmaterialer ligeså som i andre romantiske digteres mere praktiske arbejder fra 18. tallet. Årsagen hertil er netop denne digters store indsats for Islands selvstændighed fra Danmark og udviklingen af det islandske samfund i forbindelse dermed. En del af denne indsats var udviklingen af skolevæsenet med højdepunkt i etableringen af Islands Universitet i 1911 og Steingrímur Thorsteinssons og Jón Ófeigssons lære- og ordbøger fremkommer i denne udviklingsproces. I denne sammenhæng bør nævnes at Jón Ófeigssons bidrag til udviklingen af skolesystemet, undervisningsmidler og ordbøger i Island kan anses for at have været usædvanlig stort og for sin store indsats fik han tildelt æresdoktorgrad ved Islands Universitet i 1936.

2.4. Tysk-islandsk ordbog efter Steinar Matthíasson

Steinar Matthíasson (1946–) arbejder som lærer i Island og underviser bl.a. i tysk. Han påbegyndte arbejdet ved en tysk-islandsk ordbog for islandske tysklærere 1997/1998 fordi at der ikke fandtes nogen tysk-islandsk ordbog for nutidigt sprogbrug med den nye tyske retskrivning. Tidligt i det leksikografiske arbejde opstod et samarbejde med forlaget Iðnú om udgaven af bogen til en "lørnervenlig" pris. Ordbogen der udkom i 2000 som prøveudgave ("tilraunaútgáfa") har mellem 8000 og 9000 tyske opslagsord. Disse ord udgør noget mere end hvad man definerer som grundordforråd i tysk. Ordbogen anses for at indeholde tilstrækkelig mange opslagsord til at dække det ordforråd der læres i gymnasiet indtil eleverne begynder at læse skønlitteratur eller fagtekster om specielle emner. Ordbogens kilder er karakteristiske for ordbogens konception som lærerordbog. Disse er de mest brugte undervisningsbøger (*Themen neu* og *Þýska fyrir þig*) i de islandske gymnasier og ordbøgerne *Langenscheidts Universalwörterbuch Isländisch-Deutsch/Deutsch-Isländisch*, *DUDEN 10 Das Bedeutungswörterbuch* og *PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache* (sml. forordet til ordbogen, Matthíasson 2000). I slutningen af marts 2004 udkom en ny og revideret udgave af ordbogen med en supplerende islandsk-tysk del. Begge udgaver af ordbogen er stort set blevet skrevet sideløbende med forfatterens egentlige arbejde dog har han i korte perioder fået legater fra det islandske uddannelsesministerium og fra den tyske DAAD.

2.5. Tysk-islandsk ordbog efter Ernst Walter og Hartmut Mittelstädt (manuskript)

Ernst Walter (nu pensioneret) professor i Nordisk ved universitetet i Greifswald påbegyndte arbejdet ved en tysk-islandsk ordbog omkring 1970. Planlagt var en lille betydningsordbog med ca. 10.000–12.000 opslagsord, stort set uden grammatiske angivelser. Bogen var tænkt som pendant til den islandsk-tyske ordbog efter Sveinn Bergsveinsson. Opslagsordene blev fastsat af forlaget Bibliographisches Institut Leipzig. Målgruppen bestod af både islandske og tyske brugere. I 1990 var manuskriptet til ordbogen næsten tilendebragt men efter den tyske genforening fusionerede Bibliographisches Institut med forlaget Langenscheidt. Langenscheidt viste ingen interesse i at udgive en tysk-islandsk ordbog – som jo ville konkurrere om markedet med deres egen tysk-islandske/islandsk-tyske ordbog.

Et par år senere fik forfatterne et tilbud fra Buske-forlaget i Hamburg om at udgive ordbogen i revideret og udvidet udgave. Opslagsordene skulle gennemses og opdateres efter de nye politiske forhold i Tyskland (dvs. DDR-ord ud og nye fællestyske ord ind) og tilføjes supplerende fonetisk omskrivning. Revisionen blev foretaget af Ernst Walter (udvidelse/gennemgang af opslagsordene på grundlaget af *Wahrig Deutsches Wörterbuch*) og Magnús Pétursson (fonetik). Studerende ved universitetet i Greifswald indskrev manuskriptet i computer. Dette arbejde blev afsluttet i 1998 hvorefter ordbogmanuskriptet havde et omfang af ca. 25.000 opslagsord. Siden 1996 har Hartmut Mittelstädt kritisk gennemset og udvidet ordbogen og han er i dag nået frem til bogstavet L. Forventet størrelsesorden af ordbogen derefter er ca. 60–65.000 opslagsord. Udarbejdelsen af det oprindelige manuskript var en del af Ernst Walters forskningsopgaver ved universitetet i Greifswald men i øvrigt har finansieringen af arbejdet med ordbogen været et problem, der delvist er blevet løst med frivilligt arbejde. Imens er der blevet bevilliget midler til færdiggørelse og udgave af ordbogen med et endnu engang revideret omfang af ca. 50–55.000 opslagsord og den forventes udgivet om ca. 2–3 år.

3. Islandsk-tyske ordbøger

De første islandsk-tyske ordbøger blev skrevet af sprogforskere, bl.a. Hugo Gering, Theodor Möbius og Konrad Maurer, for andre forskere. Disse ordbøger beskæftiger sig hovedsagelig med det gamle nordiske sprog eller enkelte tekster på dette sprog og beskrives ikke her.

3.1. *Islandsk-tysk ordbog efter Ólafur H. Óskarsson*

Ólafur H. Óskarsson (1933–) læste tysk og geografi i Island, Tyskland og USA og arbejdede som lærer og skoleleder i Island. Han fik ideen til en islandsk-tysk ordbog ud fra Geir Zoegas islandsk-engelske ordbog, der også i begyndelsen dannede grundlaget til den islandsk-tyske ordbog. Ordbogen var konciperet som lærerordbog for islandske brugere og der blev bl.a. optaget opslagsord fra undervisningsmaterialer. Forfatteren udgav ordbogen for egen regning i 2000 eksemplarer i 1960. Forlaget Almenna bókafélagið købte ophavsretten og genudgav ordbogen i yderligere 2000 eksemplarer i 1964. Den blev hovedsagelig solgt til tysklørner men også til tyske turister i Island.

3.2. *Islandsk-tysk ordbog efter Sveinn Bergsveinsson*

Sveinn Bergsveinsson (1907–1988) læste til lærer ved Islands Universitet og efter lærereksamen i islandsk i 1936 tog han til Berlin for at studere. Han skrev en doktorafhandling i Danmark 1938–1939 på grundlaget af sit arbejde med islandsk sætningsfonetik på sit studeophold i Berlin (1936–1937) hvorefter han fik en filosofisk doktorgrad ved Københavns Universitet i 1941. Derefter opholdt han sig i Braunschweig (1940–1944) hvorefter han flyttede til Island og arbejdede som lærer og forfatter til 1953. Idet det ikke var lykkedes ham at få en stilling ved Islands Universitet tog han imod et tilbud fra Humboldt Universitetet i Berlin hvor han så arbejdede som professor i Nordisk fra 1953.

Sveinn Bergsveinssons islandsk-tyske ordbog udkom i Leipzig i 1967. Den indeholder ca. 16.000 opslagsord, der ifølge ordbogens forord omfatter ord fra alle dagliglivets begivenheder ("aus allen Bereichen des täglichen Lebens"). Hovedvægten ligger på det almindelige nutidige ordforråd, bl.a. indenfor områder som teknik, videnskab, økonomi og sport. Desuden er der medtaget et stort antal ordforbindelser og faste vendinger som bruges i daglig tale. Disse medtages til at lette forståelsen af islandske tekster. I dette udsagn ligger så ordbogens funktion at være en passiv ordbog for brugere med tysk som modersmål, som skal forstå og eventuelt oversætte islandske tekster til tysk (sml. Bergenholtz 1997).

Ordbogens målgruppe var nok hovedsagelig Sveinn Bergsveinsson egne tysktalende studerende i de nordiske sprog og nordisk kultur. På trods af nogle mangler og fejl (en ikke-publiceret anmeldelse efter Owe Gustavs indeholder efter sigende en liste over 2000 fejl i ordbogen –

disse inkluderer alle trykfejl, hvoraf måske en del udgøres af meningsforskelle) og det faktum at ordbogen i lang tid ikke har kunnet købes er den blevet brugt meget, både af tyske og islandske brugere.

3.3. *Islandsk-tysk ordbog efter Björn Ellertsson*

Björn Ellertsson (1949–1994) læste tysk ved Islands Universitet og computerlingvistik og matematik i USA. Björn Ellertsson underviste ved handelsgymnasiet i Reykjavík og Islands Universitet. Han var en af de første forskere til at bruge computerteknik ved sproganalyse og i leksikografisk arbejde. Hans islandsk-tyske ordbog har sin oprindelse i forfatterens tyskundervisning ved handelsgymnasiet i Reykjavík i 1975. Hjælpe midler som islandsk-tyske ordbøger var mangelvare og Ellertssons konsekvens var selv at skrive en islandsk-tysk ordbog til sine elever. Han brugte den nyeste computerteknik og på dette tidspunkt betød det at ordbogen blev indtastet på hulkort og bearbejdet på Islands Universitets IBM 1620 computer. Ordbogen blev udskrevet på en printer og kopieret i 300 eksemplarer for forfatterens egen regning. Herefter blev ordbogmanuskriptet løbende revideret og udvidet og tilpasset til den nyeste computerteknik.

Bortset fra at man måske kunne sætte spørgsmålstejn ved noget af ordbogens indhold og opbygning – der blev f.eks. ikke læst korrektur på manuskriptet, og derfor forekommer nogle fejl, der kunne være undgået – er ordbogen et enestående værk i den henseende at den var den første ordbog udgivet i Island der udelukkende blev lavet på en computer. Ordbogen udkom i en trykt udgave i 1993 der har ca. 30.000 opslagsord. Dens formål er at være hjælpemiddel ved indlæring af både tysk og islandsk. Yderligere målgruppe består af brugere der skal bruge begge sprog aktivt ved skriftlig sprogproduktion.

3.4. *Islandsk-tysk ordbog efter Hans-Ulrich Schmid*

Hans-Ulrich Schmid (1952–) læste filosofi, teologi og germanistik i Passau og Regensburg og han er i dag professor i tysk sprogvidenskab ved Universitetet i Leipzig. Hans-Ulrich Schmidts ordbog der udkom i 2001 har sin oprindelse i forfatterens læring af det islandske sprog. Han beskriver ordbogen som resultatet af en selvhjælpsaktion ("Selbsthilfe-projekt") fordi der ikke fandtes nogen gode hjælpemidler for indlæring af det islandske sprog. Der manglede en ordbog med en brugervenlig grammatik og mere information om det islandske sprogsystem end Lan-

genscheidts islandsk-tyske/tysk-islandske ordbog indeholder. Ordbogen indeholder ca. 18.000 opslagsord, der dækker et udvidet grundordforråd med udførlige grammatiske informationer (morfologi og fleksion). Ordbogen er tænkt som en passiv og aktiv ordbog til tysktalende brugere. Formålet med bogen er at frembringe et hjælpemiddel til forståelse og brug af det islandske sprog (opbygning af aktivt og passivt ordforråd) og dens meget komplekse morfologiske system. I begyndelsen bestod bogen af en ordliste til privat brug. Ordlisten indeholdt ordene fra de mest brugte undervisningsbøger for islandsk efter Magnús Pétursson (lærebog – sml. Pétursson 1992), Colin Thomson (substantiver – sml. Thomson 1987), Christina Jörg (ca. 1000 verber – sml. Jörg 1989) ligesom der blev tilføjet glossarier med vokabulariet i Halldór Laxness' og Einar Kárasons litterære værker og fra Jón Gíslasons islandskundervisning i München. Denne samling blev indtastet på computer og sorteret alfabetisk og ifølge forfatteren eksisterede som sådan uden stor metaleksikografisk planlægning på et tidspunkt et færdigt manuskript til ordbogen.

3.5. *Islandsk-tysk ordbog efter Kjartan Gíslason, Ingvar Brynjólfsson og Þórir Einarsson (manuskript)*

Kjartan Gíslason (1935–) læste tysk litteratur, germanistik og historie ved Friedrich-Alexander-Universitetet i Erlangen 1957–1963 og afsluttede sit studium med en doktorgrad i 1963. Han har undervist i tysk ved Islands Universitet siden 1994. Kjartan Gíslason overtog arbejdet ved med en islandsk-tysk ordbog hos forlaget Isafold i 1964 og har siden arbejdet på manuskriptet sammen med Coletta Bürling. Denne ordbog blev påbegyndt i 1958 af Ingvar Brynjólfsson, der i 1964 fik udgivet en islandsk-tysk/tysk-islandsk ordbog hos Langenscheidt. Da Sveinn Bergsveinssons ordbog udkom i 1967 dækkede den nogenlunde behovet for en islandsk-tysk ordbog og så blev der valgt den løsning at udvide Isafolds ordbogmanuskript i den hensigt at forsøge at nå til en større målgruppe. I 1972/1973 var ordbogen mere eller mindre færdig med omkring 20.000 opslagsord. Ingvar Brynjólfsson, Kjartan Gíslason og Þórir Einarsson anses for at have skrevet ca. 1/3 af manuskriptet hver. Forlaget Isafold viste dog ikke nogen interesse for at udgive ordbogen og det havde til følge at kontrakten med Isafold blev opsagt og en ny kontrakt med Örn og Örlygur indgået. Isafold stævnedes efterfølgende Örn og Örlygur, der så blev idømt en stor skadeserstatning til Isafold. Som følge af dette og andre finansielle forhold blev arbejdet med ordbogen udskudt på ubestemt tid i 1989. Forlaget blev så erklæret

insolvent få år senere. I dag er det uklart, hvem der har ophavsretten til manuskriptet, og hvor computerfilerne befinder sig.

Ordbogens målgruppe består såvel af islandske som af tyske og andre ikke-islandske brugere, der lærer islandsk eller oversætter til/fra islandsk. Men ordbogen skal ikke primært opfylde en bestemt brugergruppes behov. Dens hovedformål er at dokumentere og beskrive udgangssproget på en videnskabelig måde med supplerende angivelse af tyske ækvivalenter (på denne måde ligner den nok Sigfús Blöndals islandske ordbog med danske forklaringer). Manuskriptet indeholder ord fra den *Islandske ordbog* efter Árni Böðvarsson (*Íslensk orðabók*), supplerende ord fra Sigfús Blöndals ordbog (*Orðabók Sigfúsar Blöndal*) og derudover et stort antal af naturvidenskabelige fagord, bl.a. fra medicin, kemi, fysik, geologi og zoologi (fugle- og plantenavne). Opslagsordene blev delvist udvalgt med hensyn til oversættelse af litterære tekster, dvs. de gamle ord blev optaget, der er nødvendige til forståelse af den islandske kulturhistorie og islandsk kultur før i tiden. Manuskriptet er i alle disse år løbende blevet udvidet og revideret og omfatter nu ca. 90.000 opslagsord.

4. Tysk-islandske/islandsk-tyske ordbøger

4.1. Langenscheidts ordbog

Langenscheidts Tysk-islandske/islandsk-tyske ordbog (Brynjólfsson 1964) blev første gang udgivet i 1964. Ordbogen indeholder ca. 15.000 opslagsord i hvert sprog. Ordbogens målgruppe er angivet som først og fremmest tyske turister i Island men ordbogen blev også flittig brugt af islandske tysklærere idet den islandsk-tyske del af ordbogen er større og udførligere end den eneste daværende islandsk-tyske ordbog efter Ólafur H. Óskarsson, der ikke er blevet genudgivet siden Langenscheidts ordbog udkom. Ingvar Brynjólfssons Tysk-islandske/islandsk-tyske ordbog er blevet genudgivet adskillige gange, senest i 1986. I 1993 udkom en helt ny udgave af Langenscheidts ordbog *Universal-Wörterbuch Isländisch*. Den indeholder ca. 30.000 opslagsord og blev redigeret af islandsklærerne Ríta Duppler og Astrid van Nahl og målgruppen er stadigvæk brugere med tysk som modersmål der lærer islandsk eller rejser til Island.

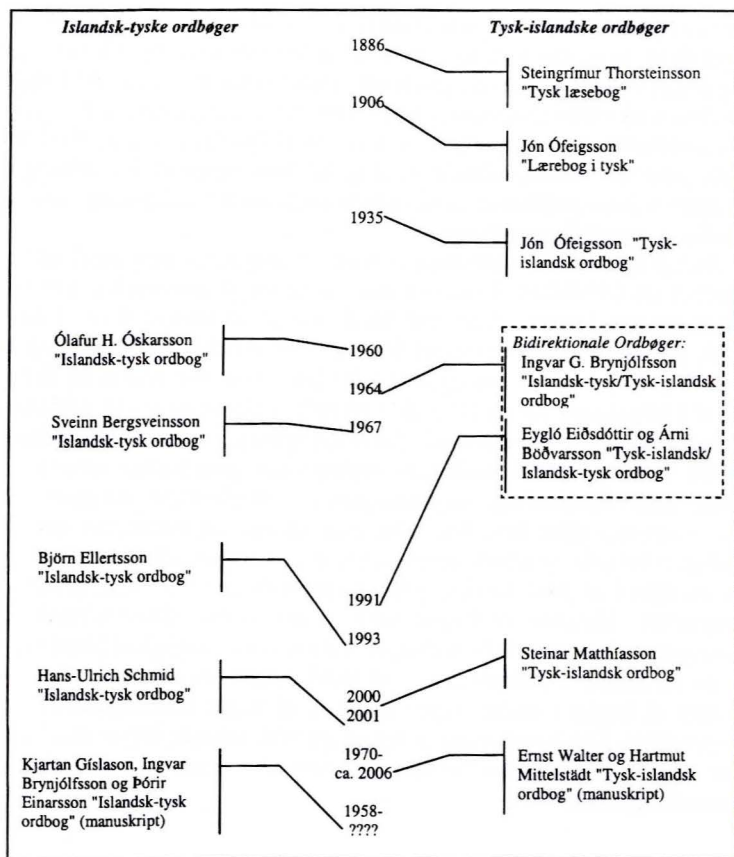
4.2. Orðabókaútgáfans ordbog

I 1991 udkom en islandsk bidirektional tysk-islandsk/islandsk-tysk ordbog (Eiðsdóttir/Böðvarsson 1991) med islandske tysklørner og rejssende til de tysksprogede lande som målgruppe. Ordbogen indeholder knap 17.000 islandske og ca. 15.000 tyske opslagsord, der i forordet til bogen karakteriseres som de mest anvendelige og hyppigst brugte tyske og islandske ord. Denne ordbog er siden blevet genudgivet i revideret form, bl.a. af Baldur Ingólfsson i 1997.

5. Sammenfatning

Jeg har i denne oversigt beskrevet de 2 bidirektionale, de 8 monodirektionale (4 islandsk-tyske og 4 tysk-islandske) ordbøger og glossarer samt de 2 monodirektionale ordbogsmanuskripter der findes med tysk og islandsk som sprog.

Jeg går ud fra at begyndelsen af den almensproglige tysk-islandske leksikografi markeres af udgivelsen af en tysk læsebog med tysk-islandsk glossar på 125 sider i 1886. Leksikografiens begyndelse er altså påvirket af pædagogiske intentioner og denne pædagogiske påvirkning sætter på en eller anden måde sit præg på alle efterfølgende ordbøger. Det er karakteristisk for ordbøgerne at deres forfattere er eller var tilknyttet pædagogiske institutioner, de underviser i tysk eller islandsk som fremmedsprog (på nær af et tilfælde hvor forfatteren selv lærer islandsk som fremmedsprog) og ordbøgerne er blevet skrevet på grund af mangel på hjælpemidler til undervisning i det vedkommende sprog med sproglørner som målgruppe. Ordbøgerne opstår som biprodukter ved siden af forfatterenes egentlige arbejde og bortset fra Jón Ófeigsson kan forfatterene ikke anses for at være specialister i leksikografi. Et yderligere karakteristikum er at det er på forfatternes – men ikke forlagenes – initiativ at ordbøgerne udgives.

Kronologisk oversigt over islandsk ↔ tyske ordbøger

Hvis man fortolker denne oversigt over bilingvale ordbøger med islandsk og tysk som sprog fra et sociokulturelt synspunkt så fortæller den på den ene side en historie om idealisme og modig individuel indsats og på den anden side er det en historie om økonomiske problemer, mangel på forståelse og nok også undervurderet arbejde – og slutningen af historien er ukendt, begge de nye "store" ordbøger, såvel den tysk-islandske som den islands-tyske ordbog findes stadigvæk kun i manuskripter, og det er ikke umiddelbart klart hvordan finansieringen og udgivelsen kommer til foregå. En mulig konklusion af denne oversigt er at problemerne i den tysk-islandske leksikografi skyldes først og fremmest økonomiske vanskeligheder ved udgaven af trykte ordbøger. Det er dyrt

for forlagene at udgive trykte ordbøger – og de trykte ordbøger er som regel dyre, hvad der kan føre til at bestemte brugergrupper kun meget begrænset bruger bilingvale ordbøger. Dertil kommer yderligere kendte ulemper ved trykte ordbøger; de kan kun omfatte begrænsede mængder af information og der mangler tit metaleksikografiske overvejelser om ordbogens funktioner, indhold og struktur. Den logiske følgeslutning af de økonomiske problemer ville være at se på andre muligheder ved udgivelse af fremtidige ordbøger.

Det drejer sig altså om det nye medium computer med databaser og Internet og CD-ROM. Ubegrænsede mængder af information kan forvaltes og nye former af computerordbøger giver mulighed til at udarbejde polyfunktionale ordbøger der ikke kun dækker en brugergruppes behov. Det er nok for sprogpåret islandsk – tysk den eneste mulighed for at kompensere for de ikke eksisterende 4 almensproglige ordbøger, som metaleksikografien foreslår for hvert sprogpår (sml. fx Bergenholtz 1997). Yderligere beskrivelse af computerordbøgers fordele som hypertext, datastrukturering, søgemuligheder, supplerende informationer osv. foretages ikke her. Men det skal nævnes at Internettet gør det muligt at tilbyde og udveksle information på en måde så det kunne være en mulighed at gøre forskningsbaserede ordbøger frit tilgængelige på Internettet. Sådanne ordbøger ville kunne afløse ikke-tilstrækkeligt konciperede kommercielle ordbøger. Denne sidste mulighed forudsætter at de islandske myndigheder – og måske også leksikograferne – begynder at tænke i andre, (nye) baner hvad angår leksikografiske opslagsværker. Det forudsætter at leksikografisk arbejde bliver anerkendt som en offentlig opgave der skal foretages som teamwork af dertil udannede specialister.

To afsluttende bemærkninger om metodikken

Denne oversigt over islandsk-tysk leksikografi indebærer ikke nogen dybdegående kritisk metaleksikografisk analyse i snæver forstand med sammenligning af ordbøgernes funktioner eller indehold vedrørende udvalget af opslagsord, grammatisk og morfologisk information, ækvi-valenter, eksempler osv. (sml. fx Bergenholtz 1997 og Tarp 1999). Målet med oversigten var at kaste lys over de bilingvale tysk-islandske ordbøger i en kontekst af forfatterne, brugerne, samfundet og – i det sidste afsnit – de leksikografiske midler og muligheder der findes i dag.

Nu har der ikke været udgivet så mange bilingvale ordbøger med tysk og islandsk som sprog og efter denne opremsning af fakta om bøgerne og deres forfattere vil jeg nu afslutte med at sætte spørgsmålstegn

ved hvor fornuftig en beskrivelse på grundlaget af kun disse to sprog er. Det har jo vist sig at de første forfatter arbejdede med andre sprog end islandsk og tysk, såvel i deres uddannelse som senere ved at skrive ordbøger. Dvs. de brugte bøger på/med andre sprog som kilder og de skrev delvist også ordbøger med andre sprog end tysk. Jeg ville derfor anse det for nødvendigt at inddrage andre sprog i sådan en historisk oversigt over ordbøger for så vidt som muligt at få en helhedsbeskrivelse af udviklingen indenfor det leksikografiske arbejde. I henhold til den over-skuelige leksikografiske situation i Island ville sådan en beskrivelse uden videre være mulig.

Litteratur

Internetadresser

<http://www.computerhistory.org/old/IBM1620/>

<http://www.lexis.hi.is/ordabaekur.html>

<http://www.nordals.hi.is/isl/islerl/bokalisti.html>

Personlige meddelelser

Edda Sveinsdóttir vedr. Íslensk-þýsk orðabók (Bergsveinsson 1967)

Hans-Ulrich Schmid vedr. Wörterbuch Isländisch-Deutsch (Schmid 2001)

Hartmut Mittelstädt vedr. Deutsch-Isländisches Wörterbuch (manuskript)

Kjartan Gíslason vedr. Íslensk-þýsk orðabók (manuskript)

Ólafur H. Óskarsson vedr. Íslensk-þýsk orðabók (Óskarsson 1964)

Steinar Matthíasson vedr. Þýsk-íslensk orðabók (Matthíasson 2000)

Ord- og lærebøger

Bergsveinsson, Sveinn (medarb.: Manfred Müller o.a.) 1967: *Íslensk-þýsk orðabók. Isländisch-deutsches Wörterbuch*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.

Brynjólfsson, Ingvar G. 1964: *Langenscheidts Universal-orðabók íslensk-þýsk/þýsk-íslensk. Langenscheidts Universalwörterbuch Isländisch-Deutsch/Deutsch-Isländisch*. Berlin, München, Wien, Zürich: Langenscheidt.

- DUDEN 10 Das Bedeutungswörterbuch*. 1985. Mannheim: Dudenverlag.
- Duppler, Ríta/Astrid van Nahl 1993: *Langenscheidts Universal-Wörterbuch Isländisch. Isl.-Dt., Dt.-Isl.* Berlin, München, Wien, Zürich: Langenscheidt.
- Eiðsdóttir, Eygló/Árni Böðvarsson 1991/1997^{2*}: *Þýsk-íslensk, íslensk-þýsk vasaorðabók. Deutsch-isländisches, isländisch-deutsches Wörterbuch*. Reykjavík: Orðabókaútgáfan. (*2. udg. udvidet og revideret af Baldur Ingólfsson).
- Ellertsson, Björn 1993: *Íslensk-þýsk orðabók/Isländisch-Deutsches Wörterbuch*. Reykjavík: Iðunn.
- Gíslason, Kjartan/Ingvar Brynjólfsson/Þórir Einarsson: *Íslensk-þýsk orðabók*. (manuskript).
- Jörg, Christine 1989: *Isländische Konjugationstabellen. Icelandic Conjugation Tables. Tableaux de Conjugaison Islandaise. Beygingatöflur Íslenskra Sagna*. Hamburg: Buske.
- Matthíasson, Steinar 2000: *Þýsk-íslensk orðabók*. Reykjavík: Iðnmennt/Iðnú.
- Ófeigsson, Jón 1906: *Kennslubók í þýsku*. Reykjavík: Bókaverslun Guðm. Gamalfeilssonar.
- Ófeigsson, Jón 1935: *Þýzk-íslensk orðabók. Deutsch-Isländisches Wörterbuch*. Reykjavík: Bókaverzlun Sigfúsar Eymundssonar.
- Óskarsson, Ólafur H. 1960/1964². *Íslensk-þýzk vasaorðabók. Isländisch-deutsches Taschenwörterbuch*. Reykjavík: For forfatterens egen regning.
- Pétursson, Magnús 1992³: *Lehrbuch der isländischen Sprache. Mit Übungen und Lösungen*. Hamburg: Buske.
- PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. 1999. Stuttgart: Ernst Klett International.
- Schmid, Hans-Ulrich 2001: *Wörterbuch Isländisch-Deutsch. Mit einer kurzgefaßten isländischen Formenlehre*. Hamburg: Buske.
- Thomson, Colin D. 1987: *Íslensk Beygingafræði. Isländische Formenlehre. Icelandic Inflections*. Hamburg: Buske.
- Thorsteinsson, Steingrímur 1886: *Þýzk lestrarbók með stuttri málmyndalýsingu og orðasafni*. Reykjavík: For forfatterens egen regning.
- WAHRIG Wörterbuch der deutschen Sprache*. 1997. Deutscher Taschenbuchverlag.
- Walter, Ernst/Hartmut Mittelstädt: *Deutsch-Isländisches Wörterbuch*. (manuskript).

Anden litteratur

- Arngrímsson, Knútur 1936: Jón Ófeigsson: Þýzk-íslenzk orðabók/
Deutsch-isländisches Wörterbuch. Ritdómur. I: *Skírnir* CX árg. 230-
234.
- Bergenholtz, Henning 1997: Polyfunktionale ordbøger. I: *LexicoNor-*
dica 4, 15–28.
- Einarsson, Stefán 1939: Jón Ófeigsson – In memoriam. I: *The Journal*
of English and Germanic Philology Vol. XXXVIII, No. 1, January,
1939 (reprint), 163–166.
- Gíslason, Ingvar 1987: Dr. Sveinn Bergsveinsson prófessor áttæður. I:
Tíminn, 23. 11. 1987, 13.
- Haß-Zumkehr, Ulrike 2001: *Deutsche Wörterbücher*. Berlin, New
York: Walter de Gruyter
- Henning, Beate 2002: Die Erschließung deutscher Wörterbücher als
Quelle von Kulturgeschichte: ein Desiderat. Rezension zu: Ulrike
Haß-Zumkehr: *Deutsche Wörterbücher – Brennpunkt von Sprach-*
und Kulturgeschichte. I: *IASL-online* ([http://www.iasl.uni-muen-](http://www.iasl.uni-muenchen.de/rezensio/liste/hennig.html)
[chen.de/rezensio/liste/hennig.html](http://www.iasl.uni-muenchen.de/rezensio/liste/hennig.html))
- Tarp, Sven 1999: Løernerordbøger for indvandrere og andet godtfolk. I:
LexicoNordica 6, 107–132.